

**MAKTABDA NIZOLI VAZIYATLARNING OLDINI OLISHDA
PSIXOLOGNING O‘RNI VA AHAMIYATI***Kamalova Raxima Abdullayevna**Namangan viloyat Namangan
shahar 15-maktab psixologi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktab muhitida yuzaga keladigan nizoli vaziyatlarning psixologik sabablari, ularning o‘quvchilar shaxsiy rivojlanishi va ta’lim jarayoniga ta’siri hamda bunday holatlarning oldini olishda maktab psixologining o‘rni va ahamiyati yoritilgan. Nizolarni erta aniqlash, ularning kelib chiqish omillarini tahlil qilish, o‘quvchilar, pedagoglar va ota-onalar bilan samarali hamkorlikni yo‘lga qo‘yish masalalari tahlil etilgan. Shuningdek, maktab psixologi tomonidan amalga oshiriladigan profilaktik, diagnostik, korreksion va maslahat ishlari orqali sog‘lom psixologik muhitni shakllantirishning samarali usullari bayon qilingan. Maqolada nizoli vaziyatlarning oldini olishda muloqot madaniyatini rivojlantirish va psixologik xizmat faoliyatini takomillashtirishning muhim jihatlari asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: psixologik xizmat, konflikt, konfliktologiya, profilaktika, psixologik diagnostika, korreksion ishlar, psixologik maslahat, muloqot madaniyati, o‘quvchi shaxsi, pedagogik hamkorlik, ota-onalar bilan hamkorlik, ijtimoiy-psixologik muhit, stress, emotsional barqarorlik, nizolarni boshqarish, psixologik qo‘llab-quvvatlash.

Kirish

Zamonaviy ta’lim tizimida sog‘lom psixologik muhitni yaratish va ta’lim-tarbiya jarayonining samaradorligini ta’minlash muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Maktab jamoasi turli yosh, xarakter, qiziqish va individual xususiyatlarga ega bo‘lgan shaxslarni birlashtirgan ijtimoiy muhit bo‘lib, unda turli nizoli vaziyatlarning yuzaga kelishi tabiiy holatdir. O‘quvchilar o‘rtasidagi kelishmovchiliklar, o‘qituvchi va o‘quvchi munosabatlaridagi ziddiyatlar, ota-onalar bilan bog‘liq muammolar hamda jamoaviy faoliyat jarayonida yuzaga keladigan tushunmovchiliklar ta’lim sifatiga, shaxslararo munosabatlarga va o‘quvchilarning ruhiy holatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Nizolar insonlar o‘rtasidagi manfaatlar, qarashlar, ehtiyojlar yoki maqsadlarning mos kelmasligi natijasida yuzaga keladigan ijtimoiy-psixologik hodisadir. Agar nizolar o‘z vaqtida aniqlanmasa va to‘g‘ri boshqarilmasa, ular o‘quvchilarda stress, xavotir, agressivlik, o‘ziga bo‘lgan ishonchning pasayishi hamda ta’limga bo‘lgan qiziqishning susayishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli maktablarda nizoli vaziyatlarning oldini olish va ularni konstruktiv yo‘l bilan hal etish bugungi kunning dolzarb pedagogik va psixologik masalalaridan biri hisoblanadi.

Maktab psixologi ta'lim muassasasida sog'lom psixologik muhitni shakllantirish, o'quvchilarning ruhiy salomatligini muhofaza qilish va shaxslararo munosabatlarni yaxshilashda muhim o'rin egallaydi. Psixologning asosiy vazifalaridan biri nizolarni yuzaga keltiruvchi omillarni aniqlash, ularning oldini olish bo'yicha profilaktik tadbirlarni tashkil etish hamda nizoli vaziyatlarda ishtirok etayotgan tomonlarga psixologik yordam ko'rsatishdan iboratdir. Psixolog tomonidan amalga oshiriladigan diagnostik tadqiqotlar, suhbatlar, treninglar, maslahatlar va korreksion mashg'ulotlar o'quvchilarda muloqot madaniyatini, muammolarni tinch yo'l bilan hal qilish ko'nikmalarini hamda emotsional barqarorlikni rivojlantirishga xizmat qiladi. Nizoli vaziyatlarning oldini olishda psixologning faoliyati faqat o'quvchilar bilan ishlash bilan cheklanmaydi. U pedagoglar va ota-onalar bilan hamkorlikda ishlash orqali nizolarni keltirib chiqaruvchi sabablarni bartaraf etishga yordam beradi. O'qituvchilarning pedagogik mahoratini oshirish, ota-onalarning psixologik bilimlarini boyitish va barcha ta'lim subyektlari o'rtasida samarali muloqotni yo'lga qo'yish nizolar sonining kamayishiga hamda ta'lim muhitining yanada sog'lomlashishiga xizmat qiladi. Bugungi globallashuv va axborotlashuv davrida bolalar va o'smirlarning psixologik ehtiyojlari, qiziqishlari hamda ijtimoiy munosabatlari tobora murakkablashib bormoqda. Bu esa maktab psixologidan yuqori kasbiy kompetensiya, zamonaviy psixologik texnologiyalarni qo'llash va nizolarni boshqarish bo'yicha samarali yondashuvlardan foydalanishni talab etadi. Ayniqsa, maktablarda bullying, kiberbullying, ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar va emotsional zo'riqishlar bilan bog'liq nizolarning oldini olishda psixologik xizmatning ahamiyati yanada ortib bormoqda.

Asosiy qism

Maktab ta'lim va tarbiya jarayonining asosiy bo'g'ini bo'lib, unda o'quvchilar, pedagoglar va ota-onalar o'rtasida doimiy ijtimoiy munosabatlar amalga oshiriladi. Ushbu munosabatlar jarayonida turli qarashlar, ehtiyojlar va manfaatlar to'qnashuvi natijasida nizoli vaziyatlar yuzaga kelishi mumkin. Nizolar ma'lum darajada tabiiy ijtimoiy hodisa bo'lsa-da, ularning o'z vaqtida oldi olinmasa yoki noto'g'ri boshqarilsa, ta'lim-tarbiya jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli maktabda nizoli vaziyatlarning oldini olish va ularni konstruktiv hal etishda psixologning faoliyati alohida ahamiyat kasb etadi. Psixologik nuqtai nazardan nizolar shaxslararo munosabatlarda yuzaga keladigan qarama-qarshiliklar, tushunmovchiliklar va ziddiyatlar natijasidir. Maktab muhitida nizolar o'quvchilar o'rtasida, o'quvchi va o'qituvchi o'rtasida, shuningdek, ota-onalar hamda pedagoglar o'rtasida kuzatilishi mumkin. Bunday vaziyatlarning kelib chiqishiga shaxsiy xususiyatlar, emotsional beqarorlik, muloqot madaniyatining yetarli darajada shakllanmaganligi, adolatsizlik hissi, o'zaro hurmatning sustligi va ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar sabab bo'ladi. Maktab psixologining asosiy vazifalaridan biri nizolarni keltirib chiqaruvchi

omillarni erta aniqlash va ularning oldini olishdan iboratdir. Psixolog o'quvchilar jamoasidagi psixologik muhitni muntazam o'rganib boradi, diagnostik metodlar yordamida nizoga moyillik darajasini aniqlaydi hamda xavf guruhiga kiruvchi o'quvchilar bilan individual ish olib boradi. Bu jarayonda kuzatish, suhbat, so'rovnomalar, psixologik testlar va sotsiometriya metodlaridan samarali foydalaniladi. Olingan natijalar asosida psixolog profilaktik ishlar rejasini ishlab chiqadi va amalga oshiradi. Nizoli vaziyatlarning oldini olishda profilaktik faoliyat muhim o'rin tutadi. Profilaktika nizolar yuzaga kelishidan oldin ularning sabablarini bartaraf etishga qaratilgan chora-tadbirlar majmuasidir. Psixolog tomonidan tashkil etiladigan profilaktik mashg'ulotlar o'quvchilarda muloqot madaniyatini rivojlantirish, o'z his-tuyg'ularini boshqarish, boshqalarning fikrini hurmat qilish va muammolarni tinch yo'l bilan hal etish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, treninglar, rolli o'yinlar va psixologik mashqlar orqali o'quvchilarda hamkorlik, bag'rikenglik va o'zaro hurmat kabi ijobiy sifatlarni rivojlantirish mumkin.

Maktab psixologi o'quvchilarning emotsional holatini nazorat qilish va psixologik qo'llab-quvvatlash orqali ham nizolar profilaktikasiga katta hissa qo'shadi. Chunki ko'plab nizolar hissiy zo'riqish, stress, xavotir yoki agressiv holatlarning natijasi sifatida yuzaga keladi. Psixolog individual va guruhviy maslahatlar orqali o'quvchilarga o'z his-tuyg'ularini to'g'ri ifodalash, salbiy emotsiyalarni boshqarish va stressli vaziyatlarga moslashish yo'llarini o'rgatadi. Bu esa nizoli holatlarning kamayishiga va sog'lom psixologik muhitning shakllanishiga yordam beradi. Maktabda uchraydigan nizolarning muhim qismi o'quvchilar o'rtasidagi munosabatlar bilan bog'liq. Ayrim hollarda o'zaro kelishmovchiliklar, masxaralash, kamsitish, tajovuzkor xatti-harakatlar yoki guruhlarga bo'linish holatlari kuzatiladi. Bunday vaziyatlarda psixolog mediator sifatida ishtirok etib, tomonlar o'rtasidagi muloqotni tiklaydi, muammoning asl sabablarini aniqlaydi va nizoni tinch yo'l bilan hal etishga ko'maklashadi. Shu bilan birga, o'quvchilarga nizolarni konstruktiv boshqarish usullarini o'rgatadi. Psixologning o'qituvchilar bilan hamkorligi ham nizolarni oldini olishda muhim ahamiyatga ega. Ba'zan pedagogik jarayondagi noto'g'ri yondashuvlar, o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olmaslik yoki baholashdagi adolatsizlik hissi nizolarning kelib chiqishiga sabab bo'lishi mumkin. Psixolog o'qituvchilarga pedagogik muloqot madaniyati, konfliktologik kompetensiyalar va yosh psixologiyasi bo'yicha tavsiyalar berish orqali bunday holatlarning oldini olishga yordam beradi. Pedagog va psixolog hamkorligi ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish bilan birga, sog'lom ijtimoiy-psixologik muhitni shakllantirishga xizmat qiladi.

Ota-onalar bilan hamkorlik qilish ham psixolog faoliyatining muhim yo'nalishlaridan biridir. Oiladagi nizolar, noto'g'ri tarbiya usullari, ota-onalarning farzandiga nisbatan e'tiborsizligi yoki ortiqcha talabchanligi bolaning xulq-atvori va ruhiy holatiga salbiy

ta'sir ko'rsatishi mumkin. Psixolog ota-onalar bilan suhbatlar, seminarlar va maslahatlar tashkil etib, oilada sog'lom psixologik muhit yaratish, farzand bilan samarali muloqot o'rnatish va nizolarni bartaraf etish bo'yicha amaliy tavsiyalar beradi. Bu esa maktab va oila hamkorligini mustahkamlashga xizmat qiladi. Bugungi kunda maktablarda bullying va kiberbullying kabi muammolar ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Mazkur holatlar o'quvchilarning ruhiy salomatligiga jiddiy zarar yetkazishi va nizoli vaziyatlarning kuchayishiga olib kelishi mumkin. Maktab psixologi bu borada tushuntirish ishlari, profilaktik tadbirlar va psixologik treninglar tashkil etib, o'quvchilarda xavfsiz muloqot madaniyatini shakllantiradi. Shuningdek, jabrlangan o'quvchilarga psixologik yordam ko'rsatadi va muammoni bartaraf etishga qaratilgan kompleks choralarni amalga oshiradi. Nizoli vaziyatlarni boshqarishda psixologning vositachilik faoliyati ham muhimdir. Psixolog nizoda ishtirok etayotgan tomonlarning har birini tinglaydi, ularning pozitsiyasini xolis baholaydi va o'zaro kelishuvga erishish uchun qulay sharoit yaratadi. Bu jarayon taraflar o'rtasidagi ishonchni tiklash, o'zaro hurmatni shakllantirish va kelajakda shunga o'xshash nizolarning takrorlanishining oldini olishga yordam beradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, maktabda nizoli vaziyatlarning oldini olish ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini ta'minlash, o'quvchilarning ruhiy salomatligini muhofaza qilish va sog'lom ijtimoiy-psixologik muhitni shakllantirishning muhim shartlaridan biridir. Nizolar shaxslararo munosabatlarning tabiiy qismi bo'lsa-da, ularni o'z vaqtida aniqlash va to'g'ri boshqarish salbiy oqibatlarining oldini olishga xizmat qiladi. Maktab psixologi nizoli vaziyatlarning kelib chiqish sabablarini aniqlash, ularni bartaraf etish va profilaktika ishlarini tashkil etishda muhim o'ringallaydi. Psixolog tomonidan olib boriladigan diagnostik, profilaktik, korreksion va maslahat ishlari o'quvchilarda muloqot madaniyati, emotsional barqarorlik, bag'rikenglik va nizolarni konstruktiv hal etish ko'nikmalarining rivojlanishiga yordam beradi. Shuningdek, pedagoglar va ota-onalar bilan samarali hamkorlikni yo'lga qo'yish orqali nizolarni keltirib chiqaruvchi omillarni kamaytirish imkoniyati yaratiladi. Bugungi kunda maktablarda yuzaga kelayotgan turli ijtimoiy va psixologik muammolar, jumladan, bullying, kiberbullying, stress va moslashuv qiyinchiliklari psixologik xizmat faoliyatini yanada takomillashtirish zarurligini ko'rsatmoqda. Shu bois maktab psixologlarining kasbiy kompetensiyalarini oshirish, zamonaviy psixologik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish hamda nizolar profilaktikasiga qaratilgan tizimli ishlarni kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Yo'ldoshev J.G'. **Ta'lim menejmenti va boshqaruv asoslari**. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017..
2. G'oziev E.G. "Umumiy psixologiya". – Toshkent: O'qituvchi, 2008.

3. Davletshin M.G. “Yosh davrlari va pedagogik psixologiya”. – Toshkent: O‘qituvchi, 2005.
4. Rasulov A. “Maktab psixologiyasi asoslari”. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.
5. Ziyonet axborot-ta’lim portali materiallari: www.ziyonet.uz
6. UNESCO. “School Violence and Bullying: Global Status Report”. – Paris, 2019.
7. Internet ma’lumotlari

